

१०५
२(B)

ग्रन्थनामः

कर्तृनामः-

विषयः-

अथ

न्यायदीपावलिः Nyaya dipavali

श्रीमदानन्दबोधः Ananda bodha

ॐ विश्वदेवतवेदान्तम्

(प्रकरणम्)

१३५

P. 158. S. no 119
Mss. Catlog.

105
2(B)

१०५
२(१३)

न्यायदीपावलि प्रारंभः

१०५

२

१०५
२(१३)

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ जगदंकरकंदायविशदानंदमूर्त्योगलिताखिलनेदायनमः शांतपवित्रवे ॥ १ ॥ उक्त्वा कतिमि
 दृष्टेणी विदारणा विचारदौ रुचिरं न्यायदीपानामावलिं रचयाम्यहं ॥ विवादपदं मिथ्यादृश्यं चात्र यदि तत्र तत्राय
 शान्तयवाद्याविवादपदं रजतं तथै तत्र तत्र न्यायविवादपदं दृष्टानेकत्रपत्रे पिसाद्या विशेषोपादानेन तद्विशेषमिद्वि
 सत्यविवेकमिथ्यानावच्छासाद्य चान्नाप्रसिद्धविशेषणतानाप्रसिद्धां तोपि। सत्यमवाधं वाधमिथ्येति तद्विवेक
 प्रतिपन्ने धर्मिणि न्यायप्रवृत्तेः प्रमाणाप्रतिपन्नसमर्थविशेषणचान्नाप्रसिद्धा विशेष्यतापि। एतच्चाश्रयासि
 द्धितिरासे निपुणतरं निरूपयिष्यते न च प्रमाणाविरुद्धः प्रतिज्ञाभाट्ट इति कालातीतो ह्यरे। नापि हेतुरसिद्धः दृश्य
 त्वमप्यहं त्रिचानिश्चयात् प्रमाणादृश्यत्वे वाद्यसिद्धिरिति चेन्न। साधारणाप्रयुक्ते हेतौ विशेषाविकल्पेनानिवा
 करणे सर्वसाधनसंगप्रसंगात्। तथा च प्रमाद्वमञ्जसाधनेष्वनेतद्देशकालसंलग्नो धर्मो हेतुः किंवा एतद्देशका
 लसंलग्नो धर्मो हेतुः। अस्मिद्धिराद्ये द्वितीये साधनसूत्रं निदर्शनं इति पर्यवृत्त्येव गच्छा विवक्षितविशेषधर्ममात्रं दे
 उरित्येव परिहारः संवत्समः प्रवृत्तेः पितृव्यप्रमाणागोचरो धर्मीत्याश्रयासिद्धिरिति सांप्रतं प्रतीतिगोचरमात्रम्या
 श्रयतोपपन्नौ प्रमाणाविशेषणस्यासमर्थत्वात्। सुरलितासाधने उगाता रविंदृष्टानाश्रयतानप्रमाणाविरहाद
 पित्रुपारम्यत्वात्। तद्विलक्षणतां चक्रेते। तस्मिद्धा। न वच्चाश्रयघातितया दृश्यत्वं देवराश्रयासिद्धिमात्मनः १

अथमेवापादयतीति सांप्रतं यदि च्चाश्रयनिरुपाख्यतापादनमाश्रयघातिता। तन्नाश्रयनसुयगमात्र। अथ प्रतिपन्न
 तावाच्यमहेन सत्यविवेकापरपदायधर्मसाधने कथमाश्रयाभावः। निरुपाख्यत्वेन लक्षणादेवाश्रयतोपपत्तेः। निषेध
 कहेतोक्तनिषेधात्मने निरुपाख्यमप्याश्रयत्वात्। यथा हि। वंद्यासु तोवज्ञानलवन्ति। अवेतनत्रावृत्त्यापाणवशं नावक्तु
 निप्रमाणाविषयत्वेन विधिनिषेधयोः शक्यक्रियवमिति चेन्न। विधिद्वयवहारविरहेऽपि न निषेधव्यवहारदर्शन
 त्वात्। तथा च वक्तुवदवक्तुश्रुतिनामौ विसंवादी। यद्यवस्तुनिनायमस्तीत्यसिद्धी तत्र वक्तुतएतदिति पर्यवृत्त्येव हेतुं कं
 विदुषाददीत तदानाश्रयासिद्धिपरिहारः प्रकीर्त्तावेतनवादिनः प्रतिपद्यन्ती। किंवा नाश्रये वा वक्तुनिषेधव्यवहा
 र इति वदन्नेवावक्तुनिषेधव्यवहारमंगीकुरुते। तस्य न्योनिषेधादर्थो न नः शक्यो निरूपयितुं। विधिनिषेध
 वदारात्तावेवावक्तुनिष्कृताप्रसंगः। प्रमाणाविषयत्वेन वा वक्तुनिषेधनिषेधयोश्च शक्यक्रियतेत्युक्तं। तत्र
 प्रमाणाविषयत्वं हेतुः यद्यवक्तुनिवर्त्तककथमाश्रयासिद्धिर्न लवेत्। यदि न वत्ते त कथमयं व्यवहारमत्र निषेध
 द। प्रमाणाविषयत्वावृत्तौ प्रमाणाविषयत्वापातः। न व विधिनिषेधाववृत्त्यापरः संलवी प्रकारः। तदुक्तं विधानं
 प्रतिषेधं च सुक्ताशास्त्रे विना परः। व्यवहारः सवासुनेति प्राप्तवृत्तेति। यदपि मतं। न प्रमाणावृत्त्या प्रमाणावि
 षयत्वावृत्त्यासौ येन हेतोराश्रयासिद्धिदोषावकाशः। किंच वेतनवादि कम प्रमाणावृत्त्यापरं व्यासोदयतं न

वंतं चामोदयि उमेवा प्रामाणिको जल्य कथायां वदार्हः तदुक्तं। अह दयवावामहं या एव प्रतिवाचो सवंतीति वा
 दकथायां प्रामाणिकवदार्हमपेक्ष्य सिद्धिं तदुक्तं नोचितेति। तदप्यस्य तथाहि। परं चामोदयि उमिति कोर्थः प
 रमार्थतो वंध्यासुता व कृत्रानुमानातिराकरणमिति चेत्। सिद्धं नः समीहितं। वाच्यवतिराकरणे उनायतप्रामा
 णिको वदार्हः। न च जल्येपि सर्वथा प्रामाणिका वदार्हा ह्यमोदः संलवी। विमलवेतसो वयमात्रेणाद्यामो
 दात्। तत्र जल्येपि मुक्ता प्राप्तेः। अत्र कृत्रानुमानं न वामोदहेतुरस्मात्तिराश्रीयते न समोपमं नुयोगपरिहारो
 तदेवमनुपाद्यमर्थ्ययतोपपत्तिरिति सिद्धिं। किं पुनः सोपास्यम्या सत्यपि मानसं वंधे। नापि सागा सिद्धं पक्ष
 व्यापिचात्। नाप्यन्यासिद्धः। निरुपाधिचात्। न ववाद्यत्रुपाधिः। तद्यैव मिथ्यापदार्थतया साध्यतानिधा
 नात् साध्यमनुपाधिचात्। नापि दोषगम्यात्। साधनव्यापकवात्। तथा जावेवानुपाधिचात्। इधनसे दद्याप्य
 न्यथाहमोपाधितापात्। उपाधिश्च सावना व्यापकत्वे सति साध्यसमव्यासिः। मिथ्यात्वं मात्रं दृश्यत्वं वलविष्यती
 तिको दोषः। तथा च विषयवाधका नुक्तं तर्का संलवादप्रयोजक इति चेत्। न स न्यत्रे जडदृशना नुपपत्तेः। न
 तावत्तदृश्यत्वं। जडतादाने ईर्त्तिविरोधाच्च। नापि चानिरेकिदृशनिदृश्यत्वं संसर्गनिष्पन्नात्। न च दृशिसंसर्गमिंत
 रेण दृश्यं दृष्टमिति बुद्ध्यते। अतिप्रसंगात्। संसर्गश्च न संसर्गतिरेकी। तस्य संसर्गिसंसर्गे निवृत्तानात्। असंसर्गे तिसं २

र्गदृश्युपपत्तेः। अनतिरेके वक्तुनी एव न संसर्गो नामेति च्यात्। अतिरेकानतिरेकौ उ विरुद्धौ। संयोगादिविकल्पायो
 गाच्चानता वदृश्यदर्शनयोः संयोगः दर्शनिच्छादयवात्। नापि सतवायः दर्शनिच्छात्मे कयुणा सिमतस्य घटादिना त
 संयोगात् तादात्म्यमपि इव कठिनवद्विरुद्धं रूपयोर्जडा जडयोः कथं च्यात्। विषयविषयिता वमपि न तत्र तो जानीमः।
 तस्या हि दृष्ट्यादि प्रतर्त्ता वे सामान्यादितिः सह त संवेदनस्य संसर्गो न च्यात्। अनंतर्त्ता वे योगस्य कृतां त विरोधी। योप्यदृष्ट
 दृष्टिशा कर्मकारकं विषयः तज्जनिंतं जानं विषयीति बुद्ध्यत्। तस्यापीश्वरज्ञानस्या विषयि च संसर्गो नित्यत्वात्। अस्म
 दादिज्ञानस्याप्यतीताद्यर्थे संसर्गप्रसंगो न वापरः प्रकारः संलवी। संलवे वा कथं प्रवृत्तानागतयोः संसर्गः न वासि
 संलवो नासि संसर्गः। संसर्गश्चास्तीति। न च दृश्यदृश्ययोरेकातः करणसंक्रांतिसं सर्गविनेत्यात्रिकसंक्रमायोगात्।
 अविक्रियत्वात्। अतात्रिक संक्रमे ली कसंसर्गप्रसंगात्। अतात्रिकता दृश्यदृष्टेः। असत्यप्यपरसंसर्गे निरूप्य निरूप
 कसावो न वेदिति चेत्। न तथा सति मोक्षसिद्धिप्रोपि परिणततालफलकानि निरूपणापातात्। अनाववादिनिवे
 शाना अननुपगमात्। न ह्यनाववाप्यसतिसंसर्गे तात्रिकं प्रतियोगिनानि रूपणामनुपाद्यामः। तस्माच्चिदात्मन ए
 वेकस्यानाद्यविद्यावशादविचारितरमणीयो यम तदाकारावसास इति बुद्ध्यते। तदेवं नाप्रयोजक इति सिद्धिं तां न
 पि विरुद्धः। साध्यविषयमाद्यात्वात्। ननु दृश्यता सत्यता च्याप्तेति प्राजा करः। सत्यं तमपि डरत्वारमव्याति निराकरण

रत्नकर्मणि
३०७

नायेति रसि र्गिष्मामः। नायनेकांतिकोद्यमिवारसंवादात्तत्वात्मनिसयेपि दृश्यतांति वाचां तस्यापराधीतप्रका
शत्वात्। तदेव कथं ममेदमनुकूलं प्रति कूलमिति वा विज्ञातव्यावृत्तिप्रकाशत्वेनावच्छेदकात्प्रकाशानंतरायक
त्वात्। तस्य च मानसवेदनीयतायां द्वित्रिविरोधार्थं संविक्रमतां सतरेण वापरोक्षं च संविदधीनप्रकाशताविरोधा
त्संवेदनवच्छेदसंवेदनतामिदं। विदुतमेतदनुमानेनानेति वप्रतिपक्षोपाधौ औतानिषेधान्मनोवाधादविद्या
निवृत्तेरप्यतीकचादात्मातिरेकेतादात्म्येन कृत्युक्तेन तयाप्यनेकांतिकत्वां। आन्मतांतिरेकासिद्धासंदिग्धयति
रेकोपमनेकांतिकतालेदशतयाहि। न तावन्नरविमाणेतिरेकनिश्चयः। तस्य दृश्यत्वेतिरेकाभावात्। अदृश्यत्वे
तदनिश्चयात्। नात्मन्यप्यतएव। अधिक अदृश्यत्वेपि सिद्धं तः। न्योपाधिविधननेन चतिरेकावगतिः। अदृश्योपाधि
विधननस्याशक्यत्वात्। न विपक्षे वाधकाद्व्यतिरेकाधिगतिः। महिसव नुपाधिको दोषा यत्तद्व्यतिचारको दो
षानवेत्ता अदृश्योपाधानविरोधान्नाप्रिमः कथं। नाप्याह त्वय्यतिचारे विरोधात्तु पलं लादेति मः। संवंधासावः सत्य
स्य दृश्यतायां वाधक इति चेत्। नैवमपि अदृश्यतोपपत्तेः। तथा सति द्वित्रिविरोध इति चेत्। न। असंवेदनसंवेदना अयणा
त्। न हि द्वित्रिव्यतिरेकी असंवेदनार्थः। अथ च तसंवेदनं चेत्यंगीकारे वेदनांतरवेद्यताया अविरोधात्। अथ स ३
वेदनमित्याश्रयणे तच्चेत्ययं ध्यात्मनि दृष्ट्यापत्तिः। अन्यत्वे उअपराद्धांतः। असंवेदनं संवेदनं इति वसमानाधिकरणानुपप

निः। अत्रात्मीयसंवेदनं यद्येवमुपपत्तिमेव दृष्ट्यापि असंवेदनतापत्तेः। संविद्विशेषणवैयर्थ्यात्। तस्माच्च अथ मेव संवेदनमिति अ
संवेदनार्थः। तथा च सत्यं च असंवेदनत्वाद्दृश्यत्वेति नाविरोधः। तेन विपक्षे वाधकादपि न व्यतिरेकोपपत्तिरिति। नैतत्। आत्मनि
व्यतिरेकोपपत्तेः। तस्य उअप्रकाशत्वेपि व्यतिरेकावृत्ति नुप्रकाशत्वादेतदृश्यता। तस्य निरुपाधिरूपमपराधीनप्रकाशसोपाधि
उपराधीनप्रकाशमपि। तदेतदसिद्धेयोक्तं। सर्वप्रत्ययवेद्येवेति। यदि पुनरितुं अदृश्योत्तांगीकृत्य कथमसौ दृश्यत्वमेवोप
पादयेत्। दृग्वा द्वित्रिदृश्यत्वात् अद्वेदकदृश्यता उपपत्तौ अवृत्ति नुप्रकाशपितदनुपपत्तेः। उपाधिनिरासादपि व्यतिरेकोपप
त्तिः। उपाधि अदृश्यो दृश्यता उपलं स निरसनीयः। यदि तत्कृत कर्तृत्वा करणीयः। सखलूपाधिको दोषो तदा यन्न व्यतिचार
को दोषः। ह्यप्रवर्तमानो विप्रक्ष विरोधी न वेद व्यतिचारसिद्धे रंगः। अदृश्योपाधौ विरोधः क इति चेत्। समप्रत्यययोगो दहन
नुमानेपिनोपलभ्यमानस्य नियमेनानुपलभ्यो लवत्तुपाधिः। तथा च शिष्याचार्ययोरिव प्रत्यासत्ता वध्ययनं ह्रसदहनयोरपि क
दाचिदुपलभ्येतेति चेत्। समः समाधिः। सर्वदा उपलभ्योपि शंक्यत इति चेत्। पर्युयोगसाध्यः। स यदि अत्रुपमात्रा लुब्धो तथा
प्यव्यतिचारसिद्धिः। तत्कृतस्यापि संवंधस्याया विस्माधनला विवाह अथागंतुकः तत्करणायपि प्रतीयेरत्तुपाधि सत्का
रणानिवसर्वाप्यतादृश्या नीतिगुर्वीयं कथ्यनाद्यादि निवेत्तुं। उच्यते ननु रमयत्वाति निवेशात्। आदस्यापि व्यतिचारे वा
धकं तर्कमवेवामा यत्तु संवंधासावात्यरदृश्यता नवेपि अदृश्यतोपपत्तिरिति। तन्न। आत्मनि द्वित्रिविरोधात् कथं तर्हि द्वयं

वेदनं संवेदनमिति चेत्। अत्र प्रतिबद्धव्यवहारेनायं संवेदयेत्तेति न उच्यते। अत्र निवृत्तिः। अत्र संवेदनार्थः। अत्र यमेव वक्ष्ये संवेद
नमित्यपि हि संवेदनमुच्यते। न वेदनां तरयावृत्तिर्विवक्षिता। अत्र यदा सा संपादयति तदा संवेदनां तरयावृत्तिः। न वक्तुं
सादृश्याजडत्वात्। संवेदमन्यामपेक्षं तदतिशयविशेषात्। तथा लावप्रसंगः। संतमसविदारणद्वारेण चतुराप्यायनेन वा
प्रकाशनेनेषामेव प्रदीपाद्यपेक्षायामपि न यथाप्रदीपादेऽप्यथा लावः। तथा परेषामपरसंवेदयेत्तेति चेत्। अत्र यवहारेण सं
वेदमथा लाव इति किमनुपपन्नं। प्रपञ्चितमेतदनुत्तरं। तदेवं विवेकसिद्धेर्न संवेदने कांतिकत्वं नापि चर्चादेः सत्यं
तेनैव दृश्यमानेन कांतं असत्यत्वेनासाधनांगमिति सा प्रतः। असत्यस्यापि प्रतिविवादे विवादि सिद्धावंगतोपलंसात्। स
त्यमेव विज्ञानं तत्र साधनांगमिति चेत्। नाज्ञेयत्वेन न वद्विन्नं ज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगिवात्। तदवबुद्धिन्नस्यासिद्धांगतायां
तस्यापि तदंगत्वात्। अत्र साधनांगमिति चेत्। नाज्ञेयत्वेन न वद्विन्नं ज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगिवात्। तदवबुद्धिन्नस्यासिद्धांगतायां
सुपयोगात्। अत्र साधनांगमिति चेत्। नाज्ञेयत्वेन न वद्विन्नं ज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगिवात्। तदवबुद्धिन्नस्यासिद्धांगतायां
यमिति समानः पर्यययोगः। सत्यत्वादेवेति चेत्। ततो मिथ्यात्वादेवेत्युत्तरं। न दृष्टान्तसिद्धिरिति चेत्। समानमेतत्। अत्र सिद्ध्या
प्यप्यपकनिष्ठा तयो रन्यतरात्वापेक्षिनसंलवेत्त्याप्यनुपपत्तिर्विवाद्यसत्यमिति तत्राद्यातिरसत्याकथं न दृष्टान्तः। तथा च
इतदुक्तव्यापातोऽवतां। तथापि अयमसत्यं कथमन्यसाधयतीति चेत्। अत्र सत्यं वा कथमिति समानं तदसत्यं वा कथं वा ४

दिति चेत्। अत्र मितरवापि निश्चयमसत्यमिति चेत्। नासत्यविवेकेन तत्रोपपत्तेः। सत्यविवेकान्निसंवांगीकारे च सत्यविवे
कासत्यस्यापि तथा नावः। अत्र मायामरी सुदकादेशानुसवसिद्धेति रूपव्यविवेकश्च। नरविषाणावेकनिश्चयश्च तथा प्रति
नासासंलवात्। तत्रायमनेकांतिकः। नाप्यनश्च वसितः। समं जगामिवात्। नापिकात्वात्। तथापि दिष्टः। प्रत्यक्षाद्यनपहतविषय
त्वात्। कंसादिमत्यतायाहिणा प्रत्यक्षेणैवापहतविषय इति चेत्। केयं कुंसादेः सत्यतायाः प्रत्यक्षस्य गोचरः। सत्तेति चेत्। स
मान्यसत्तावेत्तसामान्यादेरसत्यतायाः। अत्राप्यसत्तावेत्तसत्तायाणां परस्परव्यावृत्तेरप्यपकत्वात्। तदुक्तमिति
धर्मीगीकरणे सामान्यसत्तावेत्तार्थः। तेनैव सत्तावहारा नुगत्युपपत्तेः। तस्यासमाचार्यरूपतायाः तस्यैव ज्ञानोपपत्तेः। निःसा
मान्यस्यासमाचार्यसत्तावेत्तमिति चेत्। विधिप्रत्ययविषयव्यवसिति चेत्। अत्र सत्तावेत्तसत्तायाः तदवबुद्धिन्नस्यासिद्धांगतायां
तापातः। विजमाविजमविपर्ययापातश्च। वाधा लावश्चेत्तथापातः। सर्वथा वा। नाप्यमः। मरी सुदकादावतिव्याप्तेः। नाप्यु
त्तरात्। तस्यासत्तादिप्रत्यक्षागोचरत्वात्। निरुपायविवेकश्चेदविरोधः। सत्यत्वेन स्यादिप्रत्ययश्च कीदृशगोचर इति चे
त्। सत्तापरश्च दसाः सत्तवर्तनगरमित्यादेर्यादृक्तादृशितिसंतोष्टुत्वात्। नानुमानमपि बाधकं प्रवृत्तानुमानानि उपपन्नं। अत्र
गमकतादिपर्ययेन सत्यमित्यवधारणात्। उवाचारं सत्यं विकारो नामधेयमिति वाच्यं। सत्तासाक्षादसत्यता सिद्धानात्। अत्र
केत्येव सत्यं वाणा वैसत्यमिति चेत्। अत्र कपादप्रसारणन्यायेन सांख्ये। बह्विस्मस्य तापुमर्देनैव सत्ता एव पुरुषोत्तमस्य

वेदनं संवेदनमिति चेत् अत्र प्रतिबद्धव्यवहारे नात्र संविदपेक्षेति न उच्चात्मनि वृत्तिः स्वसंवेदनार्थः। अथ मे वदस्मि संवेद
नामित्यपि हि स्वसंवेदनव्युत्पादनेन वेदनांतरव्यावृत्तिर्विवक्षिता अयं दासा सप्तपञ्चिन इत्युक्त इव दासांतरव्यावृत्तिः। न वक्तुं
लादयो जडश्च लावाः संविदमन्यामपेक्षं तदतिप्रविदोपि तथा लावप्रसंगः। संतमसविदारणद्वारेण चतुराण्यायनेन वासु
प्रकाशनेतेषामेव प्रदीपाद्यपेक्षाया मपि नयेथा प्रदीपादेऽप्यथा लावः तथा परेषामपरसंविदपेक्षेत्रेपि अत्र व्यवहारेण सं
विदमथा लाव इति किमनुपपन्नं। अप्रवृत्तमेतदन्यत्र। तदेवमतिरेकसिद्धेर्न संविद्भानैकांतिकत्वं नापि प्रसिद्धेः सत्यत्र
तेनैव दृश्यत्र मनैकांतं असत्यत्रेयासाधनांगत्वमिति सांप्रतं। असत्यस्यापि प्रतिविवादे विवादि सिद्धा वंगतोपलं लावस
त्यमेव विज्ञानं तत्र साधनांगमिति चेत् न। ज्ञेयत्वेदानवद्वित्रिष्टज्ञानमात्रस्यातिप्रसंगिच्चात्र तदवहित्वेन स्यात्सिध्यंगताया
तस्यापि तदंगत्वात्। अत्र साधनांगत्वं नासत्यत्वात् अपि च व्याप्यत्वात्। बहलोर्ध्वत्वादि बदानासविधेः कस्यापि व्या
प्युपयोगात्। अत्रापि सत्यस्यापि सत्यविवादि सिद्धा वंगतामवादिष्यव्याप्तिरप्यसत्या कथमुपयोगिनीति चेत्। सत्यापि क
थमिति समानः पर्युपयोगः। सत्यत्वादेवेति वदतो मिथ्यात्वादेवेत्युत्तरं न दृष्टान्तमिदिरिति चेत्। समानमेतत्। अत्रापि व्या
प्यव्यापकनिष्ठा त्मोरन्यतरात्वात्वेपि न संलवेत् व्याप्यं प्रतिविवाद्यसत्यमिति तत्रिष्टायाप्तिरसत्या कथं न दृष्टान्तः। तथा च
इतज्जवन्यापातोऽवतां। तथापि अयमसत्यं कथमन्यसाधयतीति चेत्। अयं सत्यं वा कथमिति समानं। तस्य सच्चरावत्त्वं

यौ यौं तर आत्मा प्राणमयो तर आत्मा मनो मय इत्यादावांतरांतरात्मत्रा सुप्रागमने न वहिर्वहिरनात्मत्र प्रतिपादनवक्तुं
लाद्यलीकलावष्टाविवक्षितत्वात्। अन्यथावाचारं लणश्चेत् ईर्ष्यांति काननुयणञ्च प्रमंगात्। एवं समोद्य आदेश इति वद
र्षांतिकद्याकोपप्रसंगाच्चाष्टनिकाद्यतिरेकेण तद्विकारात्। अत्र नूलकारणातिरेकिणश्च द्विकारश्चापि मृत्तिकादेरस्य
तायां तात्पर्यात्। प्राणवै सत्यमित्यत्रापि सत्यस्य सत्यं तेषामेष सत्यमिति वउपक्रमोपसंहारयोः प्राणानां मुख्यसत्यतां गीका
रे विरोधात्। अष्टव्यावहारिकसत्यतां गीकारे वाक्योपपत्तेः। मायां उपप्रकृतिमिति व मायोपादानवेतने नानेति व
निषेधेन साक्षाद्विलापनात्। इह। सुप्राणेत्यादेस्तु अविद्यासिद्धे तानुवादेनान्यत्र तात्पर्योपपत्तेः सत्यत्राश्रयपातात्। अउ
रुषार्थे वा तात्पर्यात्। द्वितीयाद्वै न संलवतीति व सत्यमत्र रुषार्थता निधानात्। उपमानश्च तु सादृश्यं चोपनीयं स
त्यत्रासत्यवयोच्चात्। अर्थापत्तिरपि त्रिकानवन्तीका प्रवेत्। संभवहारम्यथा सुप्राणैरिति वेशनाच्च प्रवडपत्तेः।
नदविस्त्वादानुपपत्तिरिति वेशकोयमविसंवादेनाभामानांतराविरोधश्चेत् सोऽप्यसिद्धः। अतएव विरोधात्। अतिलासि
कवाधवैधुर्यं वेत्त्यापाततत्प्रवृत्तेः पिसमानां। सर्वथा च शक्यं जानमित्युक्तं। स्वयं तता उच्चने पिसमाना। आशा
मोदकोपाद्विस्तमोदकयोरस्येव च नेपि किं यद्वैषम्यं रमवीर्यादिषु कदापि वैषम्यं मप्येवं। एवं असत्यमात्रं पतद्देनां
तरनेदादस्तु जागरेकानामवस्तुततिः। सत्यताविशेषश्चासत्यताविशेषोऽपि प्रतियोग्याभ्यां तावत्सेदश्चागोमयपायसीय

[illegible]

न्यायेनापाकरणाप्रसंगात्प्रसंगोवाजगद्वैविध्यश्चैव विलोपप्रसंगात् अद्वैतज्ञानमसत्यादेव प्रमात्रादिनेदादयः पत्रां अ
सत्यस्य सत्यगोचरविज्ञानकारणतोपवर्णिता वर्णितं च अन्नकामिनीसंदर्शनादेरसत्यश्चैव सत्यार्थश्चैकत्वं न च विज्ञान
स्यापि च त्रयस्य ता प्रमात्रोपयोगिनी विषयस्य ता तु तथा तस्या अस्या सिवारिवात् इतरस्या क्लृप्तबदसिमतस्य त्रय
स्य ता वेद्यस्य गोचरे रजतादिबोधे व्यतिरात् अलावोपिनलावत्प्रपञ्चस्य ता गोचरः संसर्गः प्रमं ने भूमिनिवा
धगोचरता लावः सत्यत्वं संसर्गान्निवेशना आपाततत्त्वदलावश्चुतिज्ञानात् अन्वयस्मिंश्चायोग्यानुपलब्धेः तदेवं न का
लातीतः नापि सत्यतिपक्षः प्रतिप्रयोगानि रूपणात् प्रतिज्ञा समानत्वे हेतोर्मयादिना व्यतिरात् विपक्षितत्वादन्यत्र
विपर्ययज्ञानमज्ञावच्छाद्यवाच्यवच्छाद्यस्य ता परपर्यायश्चासाध्यत्वेनादेउत्वात् अर्थक्रियाकारित्रश्च अतीकश्च अ
कामिनीसंयोगादिलिखनैकांतात् सत्यस्य च आत्मनश्चदनंगीकरणे सप्रज्ञा प्रवेशिनो विपर्ययव्याप्त्या विरुद्धत्वात् ॥ इति
देवाला मोहाराः ॥ न नयसिद्धमिथ्या लावच्छाद्यस्य च अकिरजतादेः संसर्गात्साध्यधर्मिर्वर्तुं शक्त्यधर्मिणोपि प्रसि
द्धतामात्रेणोपपत्तेः प्रमाणविशेषणवैयर्थ्यात् न साध्यसाधनोत्तरवैकल्यादयदीना दयो दोषाः यद्विद्वंतत्रथेति च
साधारणप्रयोगादेव सर्वोपसंहारसिद्धेः यद्यदिति वा आया वैयर्थ्यात् गौर्नपदास्यृष्टयेत्यादि निदर्शतोपपत्तेः क
चिद्विआयाः स्पष्टार्थत्वात् अनन्वयविपरीता वययो रसंतानाशंकनीयत्वात् यथा लक्षणोपनयादिविन्यासान्नत्वात्

प्र० मि०

निकोपि दोष इत्यशेषमिति मंगलं ॥ श्रीमदानंदबोधविबुधानंददायिनी ॥ अवंतपुत्रतुल्यवसेयतां कति किं कति ॥
॥ श्रीमद्रामायनमः ॥ नो नो दुर्दर्शनं न्यासविपर्ययित्तमं तस्य सर्वलोकवसितमपि विपर्ययित्तमं गीर्वाणा विवेकाय
हमेवायथावद्वारमायक्षाणाः कथं प्रतिबोधनीयाः उच्यते ॥ विवादाध्यासिता प्रवृत्तिः पुरोवर्तिगोचरजतज्ञा
नपूर्विकारजतेष्वाधीनपुरोवर्तिप्रवृत्तिवर्त्यडक्कसाधनं तडक्कसाधनं यथासमग्रजतप्रवृत्तिप्रत्येयं ततस्तथा न
यमसिद्धो देवोर्विशिष्टप्रवृत्तिवर्त्यसिद्धवार्त्ताद्यादेतत् ॥ पुरोवर्तिगोचरजतज्ञानपूर्वकं माधुर्यं वत्तवज
तार्थिनस्वप्रवृत्तिवर्त्याधविपक्षबाधकतर्कानावाद्ययोजकप्रतिदेशना तादृजतज्ञानमंतरेण तथा प्रवृत्तंगीक
रणे तस्याध्यात्मिकवप्रसंगात् न हीदमिति साधारणज्ञानं विशेषार्थिनं प्रवर्त्यत्यतिप्रसंगान्नपितत्त्वं रजतस्म
रणं पुरोवर्तिनिप्रवृत्तिकारणं अशुक्तिशकलेपितादृशितत्प्रसंगान् अथ विवेकाग्रहं प्रवृत्तिदेवं वृत्त्या अप्रतिवर्तयः
कोयं विवेकाग्रहः किं चेदाग्रहः किं बालेदकाग्रहः किं स्त्रियरस्यारावाग्रहः किं संसर्गाग्रहः यदि चेदाग्रहः स यद्य
प्रतिलासमानयोरतिप्रसंगः प्रतिलासमानयोरपि यदि प्रतिलास्योः समस्य सावर्तः कथं तत्प्रतिलासेता प्रतिलास्यो
रपि प्रतिलासयोः अलावो सोलासत एवेति न चेदाग्रहसंलक्षः यदि चेदाग्रहः न हो यादकश्चेद्देको चेदस्य
वृत्त्या कारणग्रहणं कार्यं प्रवर्तयति कार्यं तरार्थिनमित्यापन्नं एवं प्रातिप्रसंगः यदि चेदजापकस्य अपि प्रवृत्तये देजा

पकवत्तु राद्यग्रहात्प्रवृत्तिरिति स एव दोषः अथ चेदजापको चेदधर्मो विवक्षिता यदि चेदाविदमं रजतं शौतव
मी यदि न ज्ञाता स सुखावसेदं जापयति तत्त्वज्ञानात्नेपि ज्ञाता एवेति कथं तदग्रहः यद्यज्ञाता सेनयनसंयोगा
दय एवेति तदग्रहः स्यादतिप्रसंगः अप्रतिलासमानयोरप्यंशो चेदकाग्रहं तादृगे वा असाधारणधर्माग्रह एव
विवक्षितं तदेव सोपि नाप्रतिलासमानो रायो रक्तदोषाश्चाप्रतिलासमानो रायो रक्तकतिपया साधारणधर्माग्र
हणं चेत्तुं सादावपि प्रतिलास्योः प्रवृत्तिः स्यात् प्रातिष्ठिकनयनसंयोगाद्यदृश्यां प्रातिष्ठिका कारसे देशि
संयोगाद्यात्मना साधारणेषु सर्वा साधारणधर्मेषु केन विरात्मना तथा सावः स्यात् कथाविदप्यग्रहं असाधार
णधर्मो प्रवृत्तेषु सिद्धं रजते रजतवत् पुरोवर्तिनियदेशसेदसंयोगादेरसाधारणधर्मस्य स्फुरणात् अथ पुरो
वर्तिनो यः सामान्यविशेषो रजतासंलक्षः शुक्तिवादि प्रवृत्त्याग्रहणं विवक्षितमिति एवमपि पुरोवर्तिनिपात्राण
वायदृश्या रजतस्मरणाच्चापात्राण प्रवृत्त्यापातः न च सादृश्यसहकारिणो विशेषाग्रहप्रवर्तकता विमदृश
पातशब्दादि विप्रमेयलिवाश्रयं संस्कारोद्बोधद्वारेण रजतस्मरणे तदुपयोगि एतच्च कथं विदयतो ज्ञातं न सा
दृश्यस्याप्रवृत्त्युपयोगः यादृग्धर्मग्रहणात्प्रवृत्तिप्रवृत्त्याग्रहणं तद्वृत्तिरिति पश्य शुक्लं न खलु कथाविदमं प्रवृत्त्याग्रहणात्
वृत्तिरपि वा सवा कजनितादपि रजतात्तावज्ञानादसत्यपि विशेषग्रहे निवर्तते तथा प्रत्यक्षबाधेपि रजतप्रतिषेध

३. मि.

जतांशेन समवायवोधाद्वा समवायव्यापकलिंगवोधाद्वा प्रवृत्तिस्मादात्म्याप्राप्तागणिकवाशसमवायव्यापकप्रत्य
 हवाशो वज्रघोषप्रतिपन्नसंवेदविशेषणप्रतीतिजनकव्यापकप्रत्ययिभुमशक्यत्वाद्वा समवायव्यापकप्रत्ययव्यापकसिद्धेः
 समवायप्रतीतिश्चलिंगादेवावधारितानौपाधिकसंबंधासंलवाश। लिंगमुत्साधारण्येन कृत्वा शक्तिव्यापकवाश इति
 यद्युत्साधारण्येनाप्यकृत्वा शक्तिव्यापकसत्यपि संबंधेरसादिप्रतीत्यजनकवाश। विषयविशेषे तु कल्पनीयत्वा
 त्वाकल्पनायाश्च गौरवशिषादुक्तवाश। समवायव्यापकलिंगमुत्साधारण्येन संबंधादिपरस्परसाकांक्षरूपरूपिणो
 निधमेन सहोपलब्धेः साकल्पेनानवज्ञासनात्। अविसंबादित्रविशेषणमुत्साधारण्येन त्ररकालं त्रधवसेयत्वात्
 तदेकदेशावगमस्य संभवेऽपि वत्तमानत्वात्। सत्यपि समवायवोधेतद्योलयाननुगतस्याप्रवृत्तिहेतुत्वात्। अन्यथा
 ख्यातेऽप्यप्रतीतिपराहत्यादिदोषहृषितत्वात्। उलमाद्युत्साधारण्येन प्रवृत्तिकारणतोपपत्तेः। विप्रमेतेदज्ञानविहय
 निवृत्तेरदर्शनाच्चोलयाननुगतस्यालेदापहृष्टकारणताकल्पनाऽयोगः। तदेतदयुक्तं। तथाहीदमत्रसंप्रधायी
 द्वाभ्यामवरेप्रवृत्तिजनिकात्कत्वात्तदविवेकिनीति। यद्याद्यः कल्पः कथं रजताथी शक्तिकामादत्रोयदिद्वितीयस्य
 दंसेदायहोषितार्हनिवृत्तिं किं प्रयोजयेत्तलोष्टादौतयोपलंलाशलेदयहसत्रनिवर्तकप्रतिवेश। अलेदायदे
 पिसंलवति कुतो वितिगमनो अलेदायहस्य प्रयोजकतयांगौरवमितरत्रलाघवमिति चेत्तदीष्टाभ्यामवरेप्रवृत्तिहेतुत्वात् ८

त्रिजनिकेनिलायवमिति आगोवरेऽपि कथमविवेकमपेक्ष प्रवर्तयेत्। उलमाद्युत्साधारण्येन तलादित्रमाश्रित्य तत्रतिवेत्ता
 अथयाज्ञानांगीकारेण उरोवर्तिनी चासंलवेऽगोवरएवेष्टाप्रयोजि केति प्रयोजकं गीकारेऽप्युत्साधारण्येन तलादित्रमाश्रित्य
 लाश। प्रतीतिपराहत्यादिदोषादयथाज्ञातमपुक्रमिति चेत्। कथं प्रतीतिपराहतिः। अत्राकारश्चरजतात्मना
 तिलासाभ्युपगमे साध्यात्सितलाश्चरश्चावरोवर्ति द्विद्यमात्रेण। नापिमः कल्पेन सुपगमात्। पश्चिमानुप
 गमे तुलवतएव प्रतीतिविरोधः। तदुक्तोयः प्रतीतिविरोधश्च सध्वदोषउदाहृतसामानाधिकरण्येन बोधाद्
 प्यमिदं सितमिति॥ अनाद्यस्य सख्यातिमतेऽपि समानः दोषलावाजावाच्यो विवेकसिद्धिरप्यपि पृथग्। नव
 रोपात्रावेप्यमदर्शकाद्याहृतिः। तद्युष्टमित्येव कारणकार्यजनयेत्समग्रं ततया समग्रतात्तु कार्यप्रसवा
 वसेया तथैव कार्यमनुमिमानं प्रपरश्चर। अयप्रसंगः। कारणानुमेयवेत्तज्ञानश्च संबेदतसमग्रहातिः।
 एतेन बाधकज्ञानाहृष्टमालंबनात्वात्। ज्ञातितज्ञानमितिकल्प्यतइत्यपाम्। दोषलावनिष्ठयेत्रमथाज्ञा
 नानुत्पत्तिनिश्चयः। असतिकारणे कर्त्यानुत्पादनियमात्। औचर्गिको व्यवहारो विसंबादाद्वाहृतिरित्यपि
 उत्थां आलंबनमप्यनिर्वायांगीकारेयथाप्रतीति। समस्येवाविद्यामयं रजतां अथथाख्यात्यंगीकारेनुत्पद्यवति
 नएवरजतात्मनाः लंबतचेको दोषश्चेतेनाकारेणासतः कथं तथालंबनवमिति चेत्। तदाकारेणासतमडवितव

वदार्थयोगोपेक्षं शब्दवदार्थस्य सिद्धो विषयश्च तथानास्तीत्यसिद्धादयथा शब्दवदार्थो गीकारश्चिदे
 शब्दवदार्थज्ञानेनैव समः समाधिः ज्ञानं न प्रत्यक्षं गीक्रियतश्चिदेन नित्यानुमेयविज्ञानवादिनो मीमांसकश्च
 शिरोमिपतव्यं वदार्थपरिहारः मानसवेदनीयत्वेन वेदनेन वेदादि वेद्यवेदानकोपि दोषः तथापि नाविप्रमष्ट
 लेज्ञानविशेषः प्रत्यक्षश्चिदेन एतावतं कालं रजतमित्यभादित्युसंधानात् प्राक्कदाप्राप्तसत्यज्ञानाद्विशेषात्
 पतंसात् तदुपलंसेवा तथा व्यवहारोपपत्तेः संवादवि संवादात् संवेद्यसंबासत्वाविनिश्चयेन संविज्ञिसत्ता
 सत्त्वयोनिश्चयेन संवेदनसंवेदनामुपगमद्वानिगद्यसिधारिचक्षेयं न ज्ञानमनुमापयेत् ज्ञानप्रत्यक्षमयेपिसत्ता
 वात् न च न ज्ञानं ज्ञेया नुमेयं ज्ञेयात्वा नुमेयसत्त्वज्ञानाभावश्चिदसंप्रतं प्रत्यक्षप्रतियोग्यधिकरणप्रतिषेध
 द्यापि प्रत्यक्षतोपपत्तावनुमानवैयर्थ्यात् अस्मिन्नेवे ज्ञेयज्ञानोत्पत्तिविरोधासिद्धावव्यापकश्च ज्ञेयस्यात्वावच्छेद
 प्यष्टज्ञानस्यात्वात्वा नुमानायोगात् अतिप्रसंगात् उक्तं हि अन्यथैकमिदृशान्यविनिश्चयिकथं सवेदना श्रवति
 तिमत्येन न सा व्यंगो मतापि किमिति नास्ति ज्ञेयं ज्ञातोत्याजिज्ञेयकारणत्वादिति चेन्न अतीता दौषानिवा रात् अपरो
 क्षज्ञाननिष्ठेयं नियमश्चिदेन अपरोक्षज्ञानमपि दोषो येतादिं द्रियद्यथा ज्ञानं ज्ञेयसत्त्वमंतरेणाप्यसत्त्वो दोष
 च्छिदंशं कायाः को निवारयिता दोषाणामौ अतिकार्योत्यादसात्तर्था विधातितै वनादिपरीतकार्योत्यादकतेति चेत् ७

नाएकस्यापि विदुः सदकारिसहितश्च विरुद्धकार्यजननाविरोधात् यथा स वन्मत एव सदकारिसे दौ कदाचिद
 यथार्थश्च वदार्थजनकं ज्ञानं कदाचिदनुयथायथा वदार्थजनकं एव मिंद्रियमपि सदकारिसे दौ रोधेन कदाचि
 दयथार्थं कदाचिदयथार्थं ज्ञानं जनयेदिति को दोषः तथापि विवादाभ्यासितं रजतविज्ञानं नायथार्थं ज्ञानवा
 दुरत्यवादि सिद्धसमीचीनरजतज्ञानवत्त्यद्वयं रजतं न शुक्तिकावेन प्रकाशते शुक्तिर्वीरजतत्वेन तद्वेपणासत्
 तत्वेनाकरेण प्रकाशते यथाद्योमकमलमित्यादेः कागतिरिति चेत् विवादाभ्यासितो व्यवहारो नायथार्थो च
 वदार्थात् उक्त्यवादि सिद्धसमीचीनवदार्थवत्त्यद्वयं शुक्तिरजतवदार्थयोगिनी तद्वेपणासत्तास्य द्रव्य
 पेणासत्तत्तद्विदितवदार्थयोगिन सवतियथा कुसुमसो वितव्यवदार्थयोगी तस वती सा देवयोगतिः सैवेति संतो
 घृष्टो यदेतावतं कालं रजतमिति व्यवहृतं तच्चुकिशकलमित्युत्तरकालात्तु संधानबाधश्चेत् तत्रापियदेता वतं
 कालं रजतमित्यत्र चैषा शुक्तिरित्यनुसंधानबाधश्चिदसमसमाधानं किंचात्रयथार्थत्वात्तेषो यथार्थं वतं च त
 चतो ज्ञानस्यार्थसमुच्चयपदशितार्थसमुच्चयमवाधनीयार्थं च वा नाद्यसिद्धसाधनत्वात् द्वितीये तु साक्षाद्
 जतसमुच्चयं दिरजतज्ञानस्यासाध्यमत्वात् बाधजनता सावच्छाद्येन बाधपरं पर्यावेत् सिद्धसाधनो रजतात्
 त्वसत्त्वकारो दोषद्वारेणोदं रजतमिति ज्ञानं प्रति रजतस्य कारणोपपत्तेः द्वितीये प्रत्यक्षबाधः सुष्टु एव नेदं रजत

मिति वाधसिद्धत्वात् नान्यथा नार्थोर्वाधः किं तर्हि बहवः सन्त्येति चेन्न अतदर्थे नोद्यवहारः ननु ने
दं रजतमिति ज्ञानावाधकत्वं प्रसंगात् अथिवा पराश्रयगतं प्रतिपत्तीकरणे सादाश्रयासिद्धिः रजतस्य रण
पक्षीकरणे उच्यते अर्थः साधने सिद्धसाधनमिति तदेवं विपरीतज्ञानसंज्ञात्वात् गोचरपक्षे प्रवर्तितेति
योजकांगीकारेऽपि उच्यते अर्थः साधने सिद्धेऽपि तेनैतदप्यासं यदा ज्ञानमपीदृशसाधनरजताविवेकादुच्यते चेति
ततः प्रवृत्तिरिति पारंपर्येणाविवेकः प्रवृत्तिं प्रसूतेति विवेकायदनिवंधनायामिच्छायामनेदायदनिवंधनो
पेक्षापि किं न साधनोऽवज्ञातयावोपादानोपेक्षाश्यामिति तत्राक्षयमाणो विषयमादशमाविशेषः सेदयदाह
पेक्षानालेदायदादिति चेत् इच्छापिसमीहितसाधनेनापुनस्तदविवेकिनि नियामकाद्यप्यलंभेत् इतरत्रा
पि बुध्यः पर्यवयोऽननु प्रयोजकांगीकारेऽस्मिन्नेपि समसमाधानं विपरीतज्ञानसंज्ञात्वात् ननु योजका
लाजः यत्नतस्तत्त्वविपरीतरथातिप्रक्षेपज्ञानं साकारतापत्तेरिति तदप्यसं अनिर्वच्यपक्षे रत्नत्वात् कयोर्जा
नजेययोरंगीकारात् न ह्यस्यां अन्वयात्वातिप्रक्षेपयथा व्यवहारवदयथा ज्ञानस्यापि विषयाकारविधुरसंज्ञ
वेकिमनुपपन्नं न हि यथा व्यवहारं विषयो नास्तीति व्यवहारस्य साकारत्वे यथा ज्ञानं विषयात्वावपिन विज्ञा
नस्याविषयाकारताप्रसंगः उच्यते चेति निरजताकारं तरेण रजतोचितं व्यवहारगोचरतावत् तरेण रजताकारं

थाविधज्ञानगोचरोपपत्तेरतदेवं विपक्षबाधकत्वेऽपि यत्नेन प्रयोजक इति स्मितां न च विरुद्धसाध्यविपरीतस्यापि वै
धुर्यात् साधनात् रजतवत्तुपायेऽपि पुरोधसि निरजताश्रिताधीना प्रवृत्तिः तस्मात्तदुच्यते चेति गोचररजतविज्ञानपूर्विकं
नैकांतिकताहेतोरिति तदसं न हिरजतोपाये रजताश्रिताधीना प्रवृत्तिः अपि उच्यते उपायाश्रिताधीना यत्नफलार्थिना
मेव साधने प्रवर्तितं नयेत तस्यान्यार्थितावेदं च प्रवर्तिकाद्यादिति प्रसंगः तसाधनरवेति नियमात्रातिप्रसंगः
तिवेशना अज्ञातेपितसाधने प्रवृत्त्यापातात् तसाधनज्ञानमपि तसदकारि ति चेत् एवमपि पतिग्रहकमिवादि
न्यथा प्रयोगाद्यनेकोपायपरिज्ञानसंज्ञेपि कथं कस्यचिदेव कुत्रचिदेव वा प्रयोगरूपिसेवादौ प्रवृत्तिर्न
वेसाधनसेदेहानियामिका तस्मात्फलेहोत्यादनसमनं तरे संज्ञातसाधनसेदसमीहयैव साधनसेदे प्रवृ
त्तिरिति सांप्रतं तथा च नानैकांतिक इति नाप्यन्यथावसितः सपक्षगामिवात्तनापिका लातीतः बाधकप्रमाणा
निरूपणात् नापि सत्यतिपक्षप्रतिप्रयोगानावात् विवादाध्यासिता प्रवृत्तिर्विवाहितरजज्ञानपूर्विकान
नवतिश्च किं प्रवृत्तिश्चात्र उच्यते सिद्धश्च किं प्रवृत्तिर्वादिति चेत् न शुक्तिगोचरत्वाविशेषेऽपि तत्र रजताश्रि
नो विवक्षितरजतज्ञानपूर्विकानां न्यस्येति व्यवस्थायां विरोधाभावाद्याप्यत्रासिद्धेः अन्यथा रजताविवेकनि
बंधननिराकरणं शुक्तदेव प्रवृत्तौ कप्रतीकारः ततो न सत्यतिपक्षतापीति सिद्धं सम्यग्जतप्रवृत्तौ वसाध्या

दिमंप्रतिपत्तेर्नसाधविकलतादिदृष्टान्तदोषोपीतिमद्विमनवद्यं ॥॥सेवंताम्रनिमनस्मरश्चतीचंडिकांविशदं
आनंदवोधकृतिनःप्रसरतीष्टर्णदिक्कजाश ॥ ज्ञातीश्रीमदानंदवोधविरचितायायदीपावलिःसम्पूर्णः॥
सुसं ॥

१०५/१ (१०)

१०५
२८३